

Kyrkosyn och gudstjänst

Om ecklesiologiskt studium av liturgi

Av Sven-Erik Brodd

Det kan synas ganska självklart att det sätt på vilket det kristna folket firar gudstjänst, och det rum i vilket detta sker, säger betraktaren något om denna gudstjänstfirande församlings självsyn. Eller om man vänder på det hela: Vad en kyrka lär om gudstjänstrummets utformning och om den gudstjänst som firas i det, säger något om den kyrkosyn som präglar gudstjänsten. Eller ur ecklesiologins perspektiv: Hur skall en forskare kunna säga något om en kyrkas, en traditions, en trosriktnings, en rörelses uppfattning av vad kyrka är, om man inte tar praxis i betraktande och därmed också liturgin, gudstjänstens form och innehåll? Yves Congar har behandlat utgångspunkten för detta, nämligen att kyrkan är liturgins subjekt. Tillämpningen av denna princip sker emellertid på olika sätt, därför att kyrkan är olika kyrkor och därmed styrs liturgiförståelsen av ett antal operativa ecklesiologier. Så är frågan om vad liturgi kan vara i grunden en ecklesiologisk fråga.¹ Det här ställningstagandet är i och för sig ingen nyhet utan var en del av diskussionen om förhållandet mellan dogma och praxis inom disciplinen praktisk teologi.²

Utanför Sverige skiljer man inom liturgiforskningen och ecklesiologin inte mellan en deskriptiv-analytisk verksamhet och en konstruktiv. Det betyder att man inom fältet för liturgiska studier och studier av kyrkan i ett och samma arbete kan föra samman historisk, beteendevetenskaplig och systematisk analys med en konstruktiv teologi som inte sällan har normativa eller kyrkokritiska inslag. Internationellt har det på basis av detta vuxit fram nya ecklesiologier som "eukaristisk ecklesiologi" eller "liturgisk ecklesiologi".

Jag kommer alltså att, med vissa utblickar, försöka begränsa mig till det metodiska området men också försöka att med svenska exempel redogöra för vad jag uppfattar som en internationell utveckling inom fältet liturgi-ecklesiologi.

---

¹ Congar, Yves, *L'ecclēsia ou communauté chrétienne, sujet intégral de l'action liturgique*, i: *La Liturgie après Vatican II*, ed. J.P. Jossua et Y. Congar, Paris 1967

² En utblick finns i t.ex. Wittram, Heinrich, *Die Kirche bei Theodosius Harnack. Ekklesiologie und Praktische Theologie*, Göttingen 1963

Först något om vad jag avser med studiet av liturgin (liturgiken) och studiet av kyrkan (ecklesiologi). Man skall då notera att begreppet ecklesiologi, alldeles som etik och didaktik, har en glidande betydelse som är svårhanterlig, därför att begreppet både kan syfta på en lära om ett fenomen och på studiet av detta fenomen. Dessutom har ecklesiologi både en smalare och en bredare tillämpning.

LITURGIK. EN KORT BAKGRUNDSTECKNING

Liturgin som föremål för forskarens intresse, dvs. ämnet eller disciplinen liturgik, har olika inriktningar: "Liturgikken har ... en tredubbelt opgave: en historisk, der gør rede for gudstjenestens historie, en empirisk, der tolker gudstjenesten i dens nuværende funktionssammenhæng, og en teologisk, der udvikler teologiske kriterier for en gudstjeneste."³ Det har emellertid i modern svensk liturgiforskning funnits starka tendenser att hålla samman dessa uppgifter, framför allt den historiska och den teologiska. När Åke Andrén gör sin magistrala analys av den liturgiska situationen omkring 1970 och klarlägger tre dominerande liturgiuppfattningar, beskriver han ytterst tre ecklesiologiska konceptioner: (i) en som uttrycker en syn på kyrkan där kontinuiteten blir ett avgörande ecklesiologiskt kriterium, (ii) en existentiell kyrkosyn där frågan om kyrkans integration i världen kommer att dominera och (iii) en med tydlig karismatisk och individcentrerad profil.⁴ Liturgiforskning ur beteendevetenskapligt perspektiv har i hög grad förekommit i Sverige i samband med 1968 års kyrkohandboks-kommittés arbete.⁵ Den direkta anknytningen mellan ecklesiologi och sociologi som forskningsuppgift saknas dock.

I det danska citatet ovan saknas det integrativa moment som möjliggör en sammanhållen analys av alla de tre momenten: det historiska, det empiriska (i någon mening) och det konstruktivt teologiska. Analysen kan ske på olika sätt men alla är beroende av grundfenomenet "kyrkan". Det vanliga har dock varit att liturgikens föremål, gudstjänsten, studerats just endera med hjälp av historiska eller systematisk-teologiska metoder, alternativt beteendevetenskapligt. Jag vet att "metod" här är förenklat uttryckt. Det är säkert så att detta också är nödvändigt; jag återkommer till detta.

³ Harbsmeier, Eberhard/Iversen, Hans Raun, Praktisk teologi, Fredriksberg 1995, 233

⁴ Andrén, Åke, Liturgiska utvecklingstendenser i världens kyrkor under de senaste decennierna, i: Gudstjänst i dag. Liturgiska utvecklingslinjer, SOU 1974:67, 5–25

⁵ En sammanställning finns i Brodd, Sven-Erik, De vetenskapliga insatserna i det avslutade handboksarbetet. En kortfattad dokumentation, Svenskt Gudstjänstliv 63 (1988), 59–64. Också i Finland har beteendevetenskapliga undersökningar spelat en stor roll vid arbetet med nya liturgier i Finlands Evangelisk Lutherska kyrka, Räsänen, Johanna, The Renewal of Worship in the Evangelical Lutheran Church of Finland—Feedback from Parishioners and Staff Members of the Parishes, i: Cantate Cantica Socii. Liturgy and Music in Finland, ed. P. Miettinen and R. Pajamo, Helsinki 1997, 91–102 (litt.)

Men det är viktigt att det i liturgiken finns en medvetenhet om de operativa ecklesiologier som kan finnas i en kyrkas, en grupp eller en persons uppfattning om en gudstjänst. Denna uppfattning behöver inte vara formulerad eller ens medveten, utan kan komma fram genom en analys av den gudstjänst eller de delar av den som utgör forskningsobjektet. Ett minimikrav som kan resas på liturgiforskning i dag är i alla fall medvetenheten om problemet.

Det finns till synes självklara exempel på vad jag menar med operationella ecklesiologier utan vilka det är omöjligt att förstå en gudstjänst. Skillnaden mellan helgelsesmöten och väckelsesmöten i t.ex. metodistisk tradition är ett sådant. Uppdelningen av gudstjänsten i en ordets gudstjänst och efterföljande nattvarvsstund tidigare i svensk frikyrklighet är ett annat exempel. Paramenta (textilier som används vid gudstjänst) och deras funktion är ett exempel på hur ett utsnitt ur liturgisk praxis också styrs av operativa ecklesiologier.

NÅGOT OM ECKLESIOLOGI

Under senare år har det skett en breddning av betydelsen av ordet ecklesiologi.⁶ Länge var "läran om kyrkan" en locus eller en traktat inom dogmatiken, vilken inom den praktiska teologin kunde vidgas till att också relatera till eller belysas av vad som kunde kallas kyrkans livsytringar. Skillnader i uppfattningar, som funnits om detta, har drastiskt suddats ut inför den påträngande mångfald i livsytringar som framträder genom ett studium som håller samman dogmatik och praxis. Den traditionella uppfattningen om ecklesiologin som ett fält inom dogmatiken finns kvar, men numera argumenteras också för att ecklesiologin går utöver detta fält.⁷ Ecklesiologin blir det metodologiskt genomtänkta studiet av kyrkans självförståelse och självförverkligande. Ecklesiologin skiljer sig från t.ex. historia eller sociologi, som också kan användas vid ecklesiologiska studier, genom att den integrerar teologiska frågeställningar i dessa studier.⁸ Trosmedvetande och trosliv

⁶ Brodd, Sven-Erik, *Ecklesiologi. Tankar kring en term på modet*, i: Festskrift till Sven-Åke Selander, Lund 2000

⁷ "Die Ambivalenz des Phänomens K. nötigt eine diesem Sachverhalt entsprechende Ekklesiologie zu der Aufgabe, die Glaubensaussage über die K. (dogm. normative Vorgabe) mit der empirischen Wahrnehmung ihrer konkreten Erscheinungsweisen (erfahrbare Wirklichkeit) zu vermitteln, dass die Bedingungen für die Möglichkeit des Phänomens K. in seiner Eigentümlichkeit erklärt und die Legitimität und Relevanz seiner realen Gestaltungen verständlich gemacht werden können, und zu einem Verfahren, das verschiedene Betrachtungsebenen berücksichtigt und diese so miteinander verknüpft, dass in einer methodischen Zusammenschau hinreichend erkannt werden kann, was K. meint und intendiert, was K. auszeichnet und welche funktion sie erfüllt, wo K. zu finden ist und welche Bedeutung ihr im weltlichen Kontext zukommt", Fahlbusch, Erwin, *Gegenstand, Aufgaben und Probleme der Ekklesiologie*, *Evangelisches Kirchenlexikon*, Bd I 1989, 1046–1952

⁸ Kehl, Medard, *Ecklesiologie*, *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd 3 1995, 568–574

hålls samman. Peter Brunner har formulerat det så: "Der christliche Gottesdienst ist in sich selbst ekklesia = Versammlung".⁹

Lars Eckerdal har framhållit att frågan om kyrka och liturgi egentligen fram till 1950-talet i stort sett hölls åtskilda. Därefter gjorde sig en ny syn gällande där man "i stället för att se gudstjänsten som en av kyrkans många verksamhetsformer" har kommit att uppfatta gudstjänsten som "den ort, där kyrkan manifesteras, framträder".¹⁰ Han påpekar vidare att sättet att fira gudstjänst hör intimt samman med frågan om hur man uppfattar sig som kyrka och det nödvändiga sambandet mellan förståelsen av dop, nattvard, ämbete och liturgi. En fransk teolog, som jag återfunnit endast i engelsk översättning, skriver: "The elaboration of ecclesiology does not consist in deducing a doctrine from the relevant parts of Scripture, but giving reflective expression to the practices of believers".¹¹ Jag menar nog att detta är tveksamt. Till ekklesiologin hör även ett studium av dogmatiken, också i relation till studiet av liturgin. Samtidigt är det viktigt att ekklesiologin inte blir så försmalnad att man inte ser att liturgiken kan bidra till nya perspektiv på ekklesiologin. Några exempel från kyrkomusiken:

Om man kan tala om Martin Luthers syn på musiken som "det konungliga prästerskapets sång" och "musiken som ett tecken på kontinuitet med hela kyrkan", skulle detta kunna subsummeras under kategorin "Luther's Catholic ecclesiology of music".¹² Från lutherskt perspektiv har man sedan reformationstiden skilt sacramentum och sacrificium på ett sådant sätt att det också påverkat synen på kyrkomusiken.¹³ Tillämpat på de ekklesiologiska kategorierna "lärostånd" och "åhörarstånd" har inom lutherdomen under vissa perioder psalmsången varit ett svar på förkunnelsen, medan det som sjöngs inför församlingen sågs som en del av förkunnelsen. Så har t.ex. Johan Sebastian Bach kallats "den femte evangelisten" och man kan tala om hans "förkunnelse".¹⁴

Psalmboken kan studeras, inte bara funktionellt utan också materiellt, ur ett ekklesiologiskt perspektiv.¹⁵

---

⁹ Brunner, Peter, Zur Lehre vom Gottesdienst der im Namen Jesu versammelten Gemeinde, i: *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*, Bd I, Kassel 1954, 99–106

¹⁰ Eckerdal, Lars, *Kyrkosyn, bekännelse, liturgi*. Föredrag vid Pastorernas Riksförbund inom Svenska Missionsförbundets årsmöte i Göteborg den 13 september 1982, *Tro & Liv* 41 (1982), nr. 6 (38–48), 42

¹¹ Ducuoque, C., *Provisional Churches. An essay in Ecumenical Ecclesiology*, London 1986, 2

¹² Westermeyer, Paul, *Te Deum. The Church and the Music*, Minneapolis, Minn., 1998, 147f. Westermeyers referens är Schalk, Carl, *Luther on Music, Paradigms of Praise*, St. Louis 1988

¹³ Se Bexell, Oloph, *Liturgins teologi hos U.I. Ullman*, Stockholm 1987, 260–269

¹⁴ Jarlert, Anders, *Johan Sebastian Bach i kyrkohistoriskt perspektiv – ett bidrag till 300-årsjubileets Bachbild*, *KÅ* 85 (1985), 11–28

¹⁵ Eckerdal, Lars, "Fädernas kyrka" och Guds. *Kyrkosyner i Svenska kyrkans psalmböcker*, *STK* 64 (1988), 112–129

TEOLOGISKT MODELLBYGGANDE OCH TEOLOGISK ANALYS

Det finns alltså två grundläggande förhållningssätt till frågan om liturgins och ecklesiologins ömsesidiga förhållande. Det ena gäller det konstruktiva teologiska modellbyggandet som antingen kan manifesteras förhållandet mellan ecklesiologi och liturgi eller kan framträda på ett integrerat sätt som liturgisk ecklesiologi.¹⁶ Det andra har att göra med studiet och analysen av redan existerande förhållanden mellan liturgi och ecklesiologi/ecklesiologi och liturgi. Studiet kan gälla redan formulerade konceptioner av detta samband eller praktiserade modeller som uttrycker detta utan att de finns formulerade eller ens är medvetna. Det första alternativet kräver textanalyser av olika slag, vilka sedan kan kompletteras med andra typer av undersökningar, t.ex. genom att med hjälp av beteendevetenskap upprätta texter som sedan kan analyseras.¹⁷ Man kan då på ett induktivt sätt närma sig exempelvis frågan om vilka ecklesiologier som bestämda liturgier avspeglar eller förutsätter. Det betyder t.ex. att en gudstjänstordnings eller ett antal gudstjänstordningars ecklesiologiska implikationer eller förutsättningar kan klarläggas, oavsett om dessa är uttalade eller inte. Man kan, t.ex. genom att studera en modern kyrkas gudstjänst- och musikliv, identifiera denna kyrkas identitet i en socio-politisk kontext.¹⁸

ECKLESIOLOGIN SOM RAM FÖR LITURGISTUDIET

Tidigare omnämndes de operativa ecklesiologiernas betydelse för liturgiförståelsen och hur liturgistudiet kan bidra till fördjupningar av – eller nya perspektiv på – studiet av kyrkan, dvs. ecklesiologin. Det är medvetandet om detta som är viktigt, och kunskapen om vad det kan medföra för studiet av liturgi i olika former. Samtidigt är det viktigt att framhålla att det vore meningslöst att hävda att varje form av liturgistudium måste tillämpa detta.

Liturgin behöver självklart inte studeras speciellt ur ett formellt ecklesiologiskt perspektiv. Här är det möjligt att använda de redskap som beteendevetenskaperna erbjuder, historikernas metoder och frågeställningar, antropologernas, osv. Frågan måste emellertid resas, om inte ecklesiologin är den ram inom vilket allt studium av gudstjänsten måste ske. Om man lämnar det formella studiet av liturgin ("metoderna") och uppsöker det materiella fältet ("liturgin"), så kan man naturligtvis föra den till andra fält som pastoralteologin, i modern mening, eller kyrkorätten, men det löser egentligen inte några problem, eftersom dessa själva befinner sig inom grundfältet ecklesiologi. Det är självklart att liturgi och gudstjänstliv i alla dess former kan

¹⁶ Lathrop, Gordon W., *Holy People. A Liturgical Theology*, Minneapolis, Minn. 1999

¹⁷ Irvin, Kewin W., *Context and Text. Method in Liturgical Theology*, Collegeville, Minn., 1994

¹⁸ Nsumbu P.N., *Josef, Culte et société. Le culte Chrétien comme réflexion critique d'une société moderne africaine: cas chant dans la Communauté Evangélique du Zaïre*, (Diss) Uppsala 1995

studeras ur antropologiska, beteendevetenskapliga, historiska och säkert andra perspektiv. Inte heller antropologiska studier av den kristna gudstjänsten kan gå förbi den ecklesiologiska ramen för dessa studier, den må yttra sig i form av sakramentalteologi, kommunikationsteori (kommunikativa handlingar) eller på annat sätt.¹⁹

Vad som blir tydligt under alla förhållanden är att ecklesiologin till sin karaktär inte är en metod – den måste studeras flerdisciplinärt och framstår därför själv som ett integrativt ämne. Historiska, dogmatiska och sociologiska studier bidrar till förståelsen av liturgin i speciell mening som ett uttryck för ecklesiologin, dvs. en kyrkas, en traditions, en grups eller en enskild teologs syn på vad kyrka är. Det har också lett till att epistemologi, kommunikationsteori och semiotik i dag kommit till användning inom det liturgivetenskapliga studiet.²⁰

FÖRHÅLLET MELLAN DOGMATIK OCH PRAKTISK TEOLOGI

Det är alltså inte så att uppdelningen mellan en dogmatisk och en praktisk teologi alltid är tillämplig vid studiet av liturgin. Så har t.ex. Geoffrey Wainwright fört liturgin till dogmatikens område.²¹ Också framväxten av "liturgical theology", senare utvecklat till "liturgical ecclesiology", ifrågasätter en sådan uppdelning. Knappast är det heller möjligt längre att upprätthålla distinktionen mellan "Wesen" och "Gestalt", när det gäller ecklesiologin i den meningen att det senare skulle vara tillämpningen av det förra. Mot detta talar bl.a. den kritik som riktats mot den idealistiska tolkningen av den s.k. reformatoriska uppdelningen mellan "osynlig" och "synlig" kyrka. Vad jag kan förstå, kan den inte ovanliga referensen till Martin Luther i detta sammanhang endast tillmätas en argumentativ stödfunktion, men inte göra anspråk på att vara historiskt korrekt.²² Om Edmund Schlink har rätt, är det också för reformatorisk teologi omöjligt att studera kyrkan utan att ta praxis i beaktande.²³ Redan vid Faith and Orders världskonferens i Lund 1952 påpekar Schlink tendenserna till en ecklesiologisk doctism som gör sig märkbar i de protestantiska kyrkorna.²⁴

Den praktiska teologin har, även om den befinner sig inom ecklesiologins

¹⁹ Se t.ex. *Anthropologie des Kults*, Freiburg/Basel, Wien 1977

²⁰ Pickstock, Catherine, *After Writing. On the Liturgical Consummation of Philosophy*, Oxford 1998

²¹ Wainwright, Geoffrey, *Doxology. The Praise of God in Worship, Doctrine, and Life*, New York 1984

²² Om den här problematiken, se Geisser, Hans Friedrich, *Über die Schwierigkeiten evangelischer Theologie mit der Sichtbarkeit ihrer Kirche, unter Berücksichtigung ökumenischer Reflexe, i: Unsichtbare oder sichtbare Kirche. Beiträge zur Ekklesiologie*, hrsg von Martin Hauser, Freiburg/Schweiz 1992, 35–57

²³ "Zugespitzt kann man sagen: auch wenn die unsichtbare Kirche bis zum jüngsten Tage in der sichtbare Kirche verborgen ist ..., ist doch auch nach reformatorischem Verständnis die unsichtbare Kirche in der sichtbaren Kirche sichtbar." Schlink, Edmund, *Ökumenische Dogmatik*, Göttingen 1985, 687

ramar, varit en *theologia applicata*, en tillämpad teologi. Man kan emellertid finna en rad exempel på teologer som i dag går helt i motsatt riktning. Den finns principiellt företrädd bland dem som förespråkar en s.k. liturgisk teologi och som uppfattar liturgin som "primär teologi" i förhållande till det formulerade dogmat,²⁵ men tanken återkommer också bland praktiskt-teologiskt inriktade forskare och teologer.

Johannes van der Ven uppfattar ecklesiologin som en teologisk teori om kyrkan, som han utarbetar induktivt och bygger på en sociologisk grundforskning vars resultat sedan tolkas ur systematisk, teologisk synpunkt.²⁶ Med andra ord: ecklesiologin blir den praktiska teologins objekt. van der Ven beskriver ecklesiologin som "transformatorisk", dvs. med ett innehåll som ständigt är i förändring, och "kontextuell", dvs. den existerar som en del av det samhälle och den kultur som dominerar. Trots att författaren bygger på ett omfattande sociologiskt material och avser att i hög grad presentera en "erfarenhetsbaserad" ecklesiologi på basis av de kunskaper han tar fram om katolskt kyrkligt liv, finner inte liturgin eller gudstjänsten någon plats. Det beror framför allt på hans sociologiska utgångspunkter. Han kan då t.ex. visa på att om man fokuserar gudstjänstdeltagarnas motiv och upplevelser, kan den gudstjänstfirande församlingen skiftas i olika ecklesiologiska modeller som utifrån givna utgångspunkter kan ifrågasätta de av en viss kyrka lärda liturgiteologiska och ecklesiologiska tolkningarna. Det är ett exempel på vad som inledningsvis kallades operativa ecklesiologier.

KYRKA "OVANIFRÅN" OCH "UNDERIFRÅN". OM DEDUKTIVA OCH INDUKTIVA METODER

Traditionellt har liturgin ur ecklesiologiskt perspektiv varit en tillämpning av ett i dogmat föregivet faktum. Oloph Bexell har i sin avhandling om Uddo Lechard Ullman visat hur synen på liturgin hör samman med ecklesiologin. Han beskriver detta förhållande så att "gudstjänsten är en manifestation av vad som i egentlig mening är församlingsliv och dess subjekt är kyrkan såsom kollektivperson".²⁷ I det här fallet rör det sig om tillämpningen av en teologi om det organiska på företeelser som i det centrala sammanfaller: gudstjänsten och kyrkan. Deduktiv metod i vidaste mening har varit förhärskande både när Ullman utformade sin ecklesiologi och sin

²⁴ Schlink, Edmund, *Das wandernde Gottesvolk, i: Kirche, Gottesdienst, Abendmahlsgemeinschaft*, Lund. Dritte Weltkonferenz der Kirchen für Glauben und Kirchenverfassung (1952), Witten/Ruhr 1954, 108. Om Schlink, se Schwenzer, German, *Die Grossen Taten Gottes und die Kirche. Zur Ekklesiologie Edmund Schlinks*, Paderborn 1967

²⁵ Fagerberg, David W., *What is Liturgical Theology? A Study in Methodology*, Collegeville, Minn. 1992. En bra introduktion på svenska är Byström, Jan/Norrgård, Leif, *Mer än ord. Liturgisk teologi och praxis*, Stockholm 1996

²⁶ van der Ven, Johannes A, *Kontextuelle Ekklesiologie*, Düsseldorf 1995

²⁷ Bexell, Oloph, *Liturgins teologi hos U.L. Ullman*, Stockholm 1987, 152

liturgiska teologi. I analogi med detta blir textstudiet verktyget när man vill förstå Ullman.

I den erfarenhetsbaserade feministiska teologin finns en omfattande reflexion kring liturgiska frågor.²⁸ Men tänkandet omkring liturgin har framför allt gällt praxis och syftet har varit ett omedelbart omsättande till genomförda gudstjänster. Märkligt nog har detta i mycket ringa utsträckning satts i samband med feministisk ecklesiologi, trots att förändringar av liturgin grundade i olika feministiska teologier syftar till långtgående reformer av kyrkan.²⁹ Ninna Edgardh Beckman har, genom att samlar och analysera gudstjänster gjorda av kvinnor och för kvinnor, kunnat konstruera och analysera de operativa ecklesiologier som finns i dessa gudstjänster.³⁰

Här kommer induktiva analyser av olika slag till pass. Liturgin integrerar, på ett sätt som kännetecknar ecklesiologin i dess helhet, det som endast kan ses med trons ögon. Man skulle kunna säga att *ecclesia abscondita/invisibilis* eller det eskatologiska perspektivet integreras med det empiriska och vardagliga, tros- och läroutsagor med praxis. Det finns anledning att anta att praxis skapar teologi eller, medvetet eller omedvetet, uttrycker ecklesiologiska uppfattningar.³¹ Eller, som hävdats inom den s.k. liturgiska teologin, att praxis är "primär teologi".

KYRKAN SOM KOMMUNIKATIV GEMENSKAP. ECKLESIOLOGI SOM KOMMUNIKATIONSTEORETISKT STUDIUM AV LITURGIN

Om det är sant att gudstjänsten primärt är en korporativ eller kollektiv kategori, relaterar den direkt till ecklesiologin. Det blir tydligt även om gudstjänsten skulle förstås utifrån de individer som deltar, som summan av de närvarande personerna.

Det tycks väl ganska självklart nuförtiden att inte bara det som sägs, utan också det som ses och görs, kommunicerar ett budskap. Den till liturgi samlade kyrkan är i sig själv ett system för olika typer av kommunikation. Firandet av liturgin omfattar inte bara ordet utan också kommunikativa handlingar.³² Om fältet "liturgi som uttryck för ecklesiologi" är enormt, kan det stundtals vara metodologiskt åtkomligt genom ett studium av kyrkoarkitekturen. Den är en del av liturgins basmönster i praxis och den sätter gränser och anger möjligheter för den liturgiska aktionen och stundtals också för liturgins form.³³ 1980 hölls en konferens om gudstjänst och kyrkorum, ar-

²⁸ Se t.ex. Berger, Theresa, *Liturgiewissenschaft und Frauenforschung: getrennte Schwestern?*, *Theologische Literaturzeitung* 85 (1989), 353–362

²⁹ Carr, Anne E., *Transforming Grace. Tradition and Womens Experience*, San Francisco 1988

³⁰ Edgardh-Beckman, Ninna, *Feminism och liturgi – en ecklesiologisk studie* (utkommer på Verbum, hösten 2001)

³¹ Schüssler Fiorenza, Elisabeth, *Discipleship of Equals. A Critical Feminist Ecclesiology of Liberation*, New York 1993

rangerad av bl.a. Svenska kyrkans liturgiska nämnd. Här spelade de ecklesiologiska frågorna en mycket framträdande roll, men några konsekvenser tycks den inte ha fått, lika lite som man tagit upp motivet i forskningssammanhang.³⁴

Mötet som gudstjänstform för den mottagande och hörande kyrkan har inte minst i den efterreformatoriska kyrkoarkitekturen, särskilt accentuerad under 1700- och 1800-talen, betonats genom predikstolens dominerande ställning i kyrkorummet som uttryck för predikans centrala betydelse. Församlingen samlas kring ordet. Till slut, i vissa fall, markeras detta genom att predikstolen placeras över ett diminutivt altare. Här blir ecklesiologin präglad av förhållandet mellan åhörare och lärare och kan uppfattas i Philip Melanchthons efterföljd som en skola.³⁵ I Svenska kyrkans liturgi blev det tydligt genom att ämbetsdräkten tillsammans med svart kappa blev det liturgiska plagget, och församlingens delaktighet i gudstjänsten blev församlingssången vilken hade samma teologiska dignitet som de fåtaliga svaren i liturgin: en respons på det gudomliga tilltalet som utgjordes av förkunnelsen. Samma karaktär av möte med det tilltalande ordet genom predikan kännetecknar den frikyrkliga gudstjänsten under 1800-talet.

Exemplen ovan antyder liturgins och därmed ecklesiologins betydelse för förståelsen av predikan. Varje del i liturgin kan förstås relationellt och kommunikativt. Förutsättningen är att forskaren etablerar den arena på vilken den kommunikationsteoretiska analysen genomförs, och den är faktisk omöjlig att etablera utan en genomförd ecklesiologisk konstruktion. Man måste veta vilken sorts kommunikativ gemenskap man analyserar.

---

³² "Damit ist deutlich zum Ausdruck gemacht, dass die Kirche als aus Personen bestehendes interpersonales Kommunikationssystem das Fundament der eigenen Wirklichkeit nicht in sich selbst, sondern ausserhalb ihrer hat. Als ihr Inhalt begründet das "Wort Gottes" in seiner Korrelation von innerem und äusserem Wort nicht nur das Kommunikationssystem der Kirche, sondern letzteres nimmt auch die Strukturen seines Grundes und Gegenstandes, nämlich das Wort Gottes, an. Folglich ist die Kirche selbst inneres und äusseres Wort, und d.h., sie ist als Kommunikationssystem notwendigerweise sakramental strukturiert." [...] "Es gibt nicht nur die Sakramente der Kirche als 'Figur des Lebens' unter den übrigen Figurationen als kommunikative Handlungen und konstitutive Vollzüge der Kirche, sondern es sind auch die Kommunikationsmedien des Glaubens insgesamt ins Auge zu fassen. Alle Kommunikationsmedien des Glaubens lassen sich unter dem Sammelnamen 'Liturgie' zusammenfassen, wobei Liturgie im engeren und weiteren Sinne verstanden werden muss. Es geht also nicht nur um die gottesdienstliche Handlungen der Kirche, sondern um all dass, was für die Selbstdarstellung des Glaubens entscheidend ist." Döring, Heinrich, Grundriss der Ekklesiologie. Zentrale Aspekte des katholischen Selbstverständnisses und ihrer ökumenischen Relevanz, Darmstadt 1986, 150

³³ Rappe, Axel, *Domus ecclesiae*. Studier i nutida kyrkoarkitektur, Stockholm 1962

³⁴ Gudstjänst – Kyrkorum. Föredrag m.m. från en konferens kring gudstjänst och kyrkobyggnadsfrågor ... i Sigtuna, 21–23 maj 1980 ..., red. Carl-Göran Bergman (stencilupplaga). Bland bidragen kan nämnas Eckerdal, Lars, Liturgi och församling i internationellt perspektiv, Lönnebo, Martin, Kyrkosyn och kyrkorum – sambandet mellan ecklesiologi och ikonografi och Alton, Jerk, Kyrkorum och kyrkobegrepp – arkitektens målsättning

³⁵ Brodd, Sven-Erik, Einige Bemerkungen zur Ekklesiologie Melanchthons in schwedischer Reformationsforschung, i: Philip Melanchthon und seine Rezeption in Skandinavien, hrsg. von Birgit Stolt, Stockholm 1998, 137–148

EKKLESIOLOGI, LITURGIK OCH SAKRAMENTALTEOLOGI

Ett problem kan vara att den för en relevant diskussion om liturgin som uttryck för en ekklesiologisk ståndpunkt intressanta gudstjänsten knappast kan frigöras från synen på sakramenten. Men också frånvaron av ett sakramentalt gudstjänstliv kan säga en del om synen på ekklesiologin.

Den ekklesiologiska utgångspunkten för det liturgiska skeendet blir tydlig, när den formuleras som att kyrkan är ett slags sakrament. Det påverkar inte bara hur de sakramentala liturgierna skall förstås, utan också de icke-sakramentala, alltså gudstjänsten som sådan. Tolkningarna av innebörden av att kyrkan är ett grundsakrament skiftar och tillämpas olika. (Man talar om kyrkan som sakrament för världen, kyrkan som gudsríkets sakrament, som frälsningens sakrament, som enhetens sakrament, osv.)³⁶

Också när man beaktar vad som kallas eukaristisk ekklesiologi blir liturgin som ett eget forskningsfält problematisk.³⁷ Det beror på att de problem som uppstår om man skiljer liturgin från ekklesiologin blir de omvända. Om eucharistifirandet och kyrkan sammanfaller, omöjliggörs ett dialektiskt uppbyggt studium av liturgi och ekklesiologi vars syfte är att ge fördjupade och oväntade kunskaper.

Om det är riktigt att sakramentalteologin, ekklesiologin och liturgin lever i ett symbiotiskt förhållande med varandra, är det nödvändigt att detta också beaktas, inte bara av dem som skriver eller praktiserar en konstruktiv teologi, utan också av dem som beskriver och analyserar den. Det är intressant att det finns utredningar om gudstjänstförnyelsens pastorala konsekvenser i Svenska kyrkan,³⁸ men inget, vad jag kunnat se, om de ekklesiologiska förutsättningarna eller konsekvenserna.

LITURGIHISTORIA

Den stående frågan, när man diskuterar kyrkohistoria, är i vad mån denna skiljer sig från annan historia. Vad gäller gudstjänstlivets historia är det för mig tydligt att den skiljer sig från vilken historieskrivning som helst, därför att den inte bara kan beskrivas i formalliturgiska kategorier, även om sådana studier kan vara nödvändiga som bas för förståelsen av liturgin under en

³⁶ Meyer zu Schlochtern, Josef, Sakrament Kirche. Wirken Gottes im Handeln der Menschen, Freiburg et al. 1992; McPartlan, Paul, Sacrament of Salvation. An Introduction to Eucharistic Theology, Edinburgh 1995

³⁷ Andronikof, Constantin, Eucharistische Ekklesiologie, Evangelisches Kirchenlexikon. Internationale theologische Enzyklopädie Bd I, Göttingen 1986, 1163f; Thaler, Anton, Gemeinde und Eucharisti. Grundlegung einer eucharistischen Ekklesiologie, Freiburg 1988; McPartan, Paul, The Eucharist Makes the Church. Henri de Lubac and John Zizioulas in Dialogue, Edinburgh 1993; Plank, Peter, Die Eucharistieversammlung als Kirche. Zur Entstehung und Entfaltung der eucharistischen Ekklesiologie Nikolaj Afanas'vs (1893–1966), Würzburg 1980

³⁸ Klingert, Rune, Liturgin som bekännelse. Den liturgiska utvecklingen i Svenska kyrkan under 1970- och 1980-talen och dess pastorala konsekvenser, Stockholm 1989

bestämd kyrkohistorisk period. Liturghistorien måste rimligen också beakta spiritualitetsfrågor, kulturfrågor osv., men den kan därför inte lösas från ecklesiologin, om den vill förstå vad en kyrka, en grupp eller en person vid en bestämd tid uttrycker genom liturgiuppfattningar eller liturgisk praxis. Några exempel:

Med den liturgiska förnyelsen under första hälften av 1900-talet blir liturgin ett uttryck för Kristi närvaro i kyrkan, att Kristus och kyrkan på ett analogt sätt sammanfaller. Det tar sig uttryck i betoningen av det sakrala och det sakramentala. Eukaristin sätts i centrum och prästens kristusrepresentation poängteras. Altarets roll betonas och den positiva uppfattningen om det kroppsliga tar sig uttryck i en rikare liturgisk aktion. Kyrkoarkitekturen tar fasta på det långsträckta kyrkorummet, gärna i form av en basilika. Gudstjänsten strävar mot altaret och tar gestalt i församlingens och processionernas vandringar mot altaret, t.ex. vid kommunionen. Denna heliga väg, *via sacra*, antyder att kyrkan är vandringsfolket på väg att möta den sakramentalt närvarande Kristus, men också hela kyrkans vandring mot det himmelska målet. Yngve Brilioth skriver 1927 att "det är kyrkans samlade erfarenhet liturgin har att bringa till uttryck, och denna är alltid större och rikare än något enstaka släktleds".³⁹ Brilioths syn på liturgin blir oförståelig utan referens till de kontinuitets- och universalitetsperspektiv som är grundläggande inslag i ecklesiologin. I ett dialektiskt samspel mellan teori och praxis både framväxer och begrundas i den liturgiska utvecklingen en kyrkosyn, vars ledmotiv brukar formuleras som "Kristi kropp".

Efter Andra Vatikankonciliet kom de flesta traditioner att präglas av en ecklesiologi som betonade att kyrkan är "Guds folk". Det fick effekter på liturgi och kyrkorum. Det senare formades enligt den s.k. *circumstances-principen*, dvs. att altaret skulle vara det centrala och att allt folket skulle omge det under liturgin. Församlingen, Guds folk, skulle vara subjektet i gudstjänsten och prästen en av dem. Uppgifterna i gudstjänsten skulle fördelas bland de troende och prästens uppgift skulle vara att representera församlingen inför Gud och Kristus inför församlingen. Gemenskapstanken blir ett grundläggande drag i ecklesiologin.⁴⁰

1961 skriver Gustaf Aulén: "Gudstjänsten ter sig som en gemenskaps-gudstjänst. Denna syn på saken skiljer sig markant från den föregående epokens betraktelsesätt, då accenten ensidigt låg på den prästerliga funktionen och då församlingens funktion inskränktes till att lyssna på förkunnelsen samt deltaga i den ofta nog föga entusiastmerande psalmsången. Betraktelsesättet var då ensidigt individualistiskt. Det var snarare en fråga om en skara enskilda individer, som församlats i kyrkan än om en verklig församlingsgemenskap, kyrkogemenskap. Nu är det visserligen sant att gudstjänsten alltid har ärende till var och en enskild, att det alltid är en fråga om en rent

³⁹ Brilioth, Yngve, *Handboksreformen*, Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv 2 (1927), (177–186) 178

⁴⁰ Thomelius, Börje, *Spegling av teologi och liturgi*. Rolf Berghs kyrkoarkitektur, Stockholm 1992

personlig angelägenhet. Men gudstjänsten skall icke ensidigt ses från denna synpunkt. Den är inte bara en gudstjänst i kyrkan, utan en kyrkans gudstjänst. I samma mån som församlingen blir alltmer engagerad i det som sker växer gemenskapen fram. En rikare och riktigare kyrkosyn kommer till stånd, blir en levande realitet.”⁴¹

När Aulén här kort sammanfattar vad han anser vara drivkrafterna och formerna för den liturgiska utvecklingen i Svenska kyrkan under 1900-talets första hälft, använder han alltså grundläggande ecklesiologiska kategorier. Lars Eckerdal skriver 1982 om principerna för 1968 års kyrkohandboks-kommittés arbete: ”Förnyelsens mål var att trons mysterium skulle uttryckas och gestaltas på ett i dag autentiskt sätt i levande skrift, dvs. av det gudstjänstfirande gudsfolket”.⁴² Det som medlemmarna i handboks-kommittén i olika sammanhang kallat ”gudsfolkstanken” var alltså styrande.

EKUMENIK

Om det är så att liturgin är ett uttryck för en explicit eller implicit ecklesiologi, så antyds också att den liturgi som tolkas ur ett ecklesiologiskt perspektiv inte nödvändigtvis behöver vara konfessionellt bestämd. Det kan t.ex. visa sig att liturgisk praxis och en selektiv användning av möjliga texter i Svenska kyrkans kyrkohandbok, liksom ett genomtänkt utnyttjande av de fria moment som förekommer i handboken, vid en induktiv analys av gudstjänsten som helhet ger vid handen en kyrkosyn som annars skulle kunna vara främmande för Svenska kyrkans självuppfattning.

Det kan också vara så att en analys av en liturgi visar överensstämmelse med den grundläggande, konfessionellt ecklesiologiskt betingade kyrkosynen i en annan kyrka.⁴³ Samtidigt är det viktigt för liturgiforskningen att ta hänsyn till både sådana förändringar i synen på kontroverspunkter i gudstjänstlivets historia som liturghistorien presenterar och det faktum att nya konvergenser uppstått vad gäller de för synen på liturgin viktiga frågorna om dop, nattvard och ämbete.⁴⁴ Det finns i sammanhanget goda skäl att anta att olika diffutoriska utvecklingar på liturgins område, där en allt större konvergens är tydlig vad gäller olika kyrkors liturgier – framför allt vad gäller eucharistins liturgi – i det långa loppet påverkar de traditionella, kon-

⁴¹ Aulén, Gustaf, Den liturgiska och kyrkomusikaliska förnyelsen, STK 37 (1961), (209–223) 217f

⁴² Eckerdal, Lars, Kyrkohandbokens förnyelse. Svenska kyrkans officiella liturgi-arbete, Svensk Gudstjänstliv 56/57 (1981–82), (27–37) 27

⁴³ Davies, Horton, Bread of Life and Cup of Joy. Newer Ecumenical Perspectives on the Eucharist, Grand Rapids, Michigan 1993

⁴⁴ Brand, Eugene L., Liturgical Structures as Steps Towards Unity—The Challenge of BEM, i: Einheit der Kirche. Neue Entwicklungen und Perspektiven. Harding Meyer zum 60. Geburtstag in Dankbarkeit und Anerkennung, Hrsg. von Günther Gassmann und Peder Nørgaard-Højten, Frankfurt am Main 1988, 101–113

fessionellt uppbyggda liturgierna.⁴⁵

I den utsträckning man kan finna olika typer av gudstjänster inom samma kyrkosamfund, kan man också tydliggöra vilka olika ecklesiologier som ryms inom detta samfund. De behöver inte vara varandra motsägande utan kan mycket väl vara situationsbetingade. Om det är sant att olika gudstjänster avspeglar olika ecklesiologier och att man vid ett närmare studium av liturgin kan konstatera olika karaktär och innehåll vad gäller det till gudstjänst samlade folket, då kan man också konstatera att olika ecklesiologier kan vara situationsbetingade och inte varandra exkluderande.

Ekumenikforskningen omfattar emellertid inte bara studiet av den kristna återföreningsprocessen utan också ansträngningar att klarlägga och förstå såväl den i historien bakomliggande splittringen som de mekanismer som i dag åstadkommer kyrkliga splittringar.

I svenskt 1800-tal finns ett direkt och tydligt samband mellan ecklesiologi och liturgi i den s.k. nyevangeliska rörelsen. Ecklesiologiskt relevanta fenomen som "troendeförsamlingen" och synen på traditionen och på ämbetet formulerades inte bara i skrift utan också genom liturgisk praxis. Den svenska väckelserörelsen under 1800-talet hade i stor utsträckning uppfattningen att endast "omvända" personer skulle ha rätt att delta i nattvardsfirandet. Man bildade då s.k. nattvardsföreningar, till en början under ledning av "omvända" personer. Dessa personer utgjorde i pietistisk anda en *ecclesiola in ecclesia*, en liten kyrka i kyrkan. Medvetandet om detta utvecklade sig till ett stadium då dessa troende personer inte längre ansåg Svenska kyrkan vara en kristen kyrka, vilket i sin tur ledde till att fria församlingar av "troende" bildades. I en del fall utsåg man lekmän till ledare av nattvardsfirandet, i andra fall ordinerade man församlingsföreståndare och predikanter. I vissa fall använde man termen missionsförening om församlingen, i andra fall t.ex. "Guds församling i Färnebo" eller "Kristna församlingen i Arvika". Nattvardsliturgin var enkel: bibelläsning, brödsbrytelse, bön och sång. Ofta sändes nattvardselementen runt bland deltagarna och någon altarrundel fanns inte i skolan, hemmet eller bönhuset där gudstjänsten hölls. När bönhusen byggdes, fanns redan en ecklesiologisk grundmodell som omsattes i kyrkobyggnadens form. I olika vittnesmål framhålls det att den som leder nattvardsfirandet inte är "förrättare" utan en i den firande gemenskapen.

Den ecklesiologi som detta avspeglar i synen på gudstjänsten är ganska tydlig. Den är independentistisk eller åtminstone kongregationalistisk. De olika församlingarna bestämmer själva över gudstjänstens form. Kyrkosynen är principiellt antihierarkisk i varje betydelse av ordet. Enkelheten motiveras av en önskan att komma så nära "den nytestamentliga" församlingssy-

---

⁴⁵ Se olika uppsatser i Wainwright, Geoffrey, *Worship with One Accord. Where Liturgy and Ecumenism Embrace*, Oxford/New York 1997; Bergman, Carl-Göran, *Liturgins plats i kyrkorummet*, *Svenskt Gudstjänstliv* 62 (1987), 19–34; Fahlgren, Sune, *Sju samfund – tre handböcker – en gemensam nattvardsliturgi*, *Svenskt Gudstjänstliv* 62 (1987), 35–55

nen som möjligt, vilket har sin bakgrund dels i sökandet efter ett korrektiv till Svenska kyrkans ordningar, dels i en tolkning av den historiska utvecklingen i avfallskategorier. Avfallet innebär att kyrkan i historien inte förblivit Kristus trogen. Den teologiska bestämningen av historien är traditionen och man har principiella invändningar mot att tillmäta historien någon positiv teologisk betydelse.

Brottet är stort mellan den luthersk-melanchthonska synen på kyrkan som en "blandkyrka" (en *ecclesia mixta* som bestod av såväl sådana som levde i den sanna tron i och genom sitt dop som från dopet och tron avfallna) och den "rena" kyrka som förkunnades av väckelsen. Skillnaden mellan "världen" och "Guds barn" blev ecklesiologiskt signifikant. Detta ledde till en accentuerad kyrkotukt där nattvarden skildes från Ordets gudstjänst som var öppen för alla.

Det finns alltså ett samband mellan liturgiska förändringar och förändringar i kyrkosynen; sannolikt så att en genomförd liturgisk förändring av någon betydelse både förutsätter ecklesiologiska förändringar och leder till förskjutningar i kyrkosynen eller till en "ny" kyrkosyn. Det här sambandet har inte genomforscats utan finns bara antytt genom att de olika faktorerna var för sig belysts i tidigare forskning. Den liturgiska problematiken har inte analyserats som ett ecklesiologiskt problem.⁴⁶ Den diskussion som fördes inom Svenska kyrkan från 1920-talet och framåt om s.k. katolicerande tendenser inom Svenska kyrkan, verkar ha många komponenter, men grundläggande för de flesta tycks ha varit en idé om att Svenska kyrkan hotades av en identitetsförändring, dvs. ytterst handlade det om Svenska kyrkans självsyn, ecklesiologin. Något vetenskapligt studium om detta finns inte. Mot varandra stod "katholicism" och "protestantism". Utifrån det här perspektivet vore det intressant att få frågan om "katolicerande tendenser" i Svenska kyrkan under några årtionden i mitten av 1900-talet belyst. Kritikerna hävdade, mot den liturgiska rörelsens ceremonier och dess betoning av ämbetet och eukaristin, att högkyrkligheten genom nya riter och förändringar i liturgin ville införa en ny kyrka eller förändra Svenska kyrkan.⁴⁷

OM NYTTAN MED ECKLESIOLOGISKT INRIKTAD LITURGIFORSKNING

Ur kyrkans synpunkt borde de ecklesiologiska analyserna vara viktiga. Det finns uppenbara risker i t.ex. svenskt gudstjänstliv för vad ekonomer i andra sammanhang kallar en ideologisk ut-rationalisering eller vad som här skulle kunna kallas en teologisk ut-rationalisering. Med det menar jag en domine-

⁴⁶ Martling, Carl Henrik, Nattvardskrisen i Karlstads stift under 1800-talets senare hälft, Lund 1958, 127–216; Gustafsson, Sven, Nyeangelismens kyrkokritik, Lund 1962

⁴⁷ Se t.ex. Onsäter, Sven Arne, Högkyrkligheten. Kyrklig förnyelse eller fara för kyrkan, Stockholm 1957

rande rationalitet utan teologisk kontroll, där givna mål får, så att säga, helga medlen. Ett sådant är "fyllda kyrkor". För att uppnå detta mål, som är enbart kvantitativt till sin karaktär och som inte anger något liturgiskt innehåll, kan man bortrationalisera teologin för att finna sådana medel som gör att syftet kan uppnås. Sådana medel kan vara att inbjuda "kändisar", finna gudstjänstformer som gör att människor "mår bra", etc. Därmed lös-görs liturgin från sitt traditionella ecklesiologiska sammanhang och nya ecklesiologier tillkommer. Detta sker, vad jag kan förstå, inte medvetet, men kan synliggöras genom ecklesiologiska analyser av olika slag. För kyrkornas del kan dessa sekundärt formulerade ecklesiologier tydliggöras och bli medvetandegjorda.

Ett banalt exempel på teologisk ut-rationalisering vad gäller liturgin är barn- och familjegudstjänsterna. Här är målet att finna en gudstjänstform som passar en viss grupp och som samtidigt kanske håller en annan och annars störd grupp vid gott mod, nämligen den som inte tycker om barnungar i gudstjänsten. Det finns inget utrymme för teologiska ställnings-taganden bakom en sådan ordning, men en ecklesiologisk analys kan visa att ordningen får konsekvenser för synen på vad den kyrka är som har denna uppdelning. Det gäller om kyrkan är en kommunikativ gemenskap och om det finns en kommunikativ ecklesiologi, i någon mening, som man kan närma sig med hjälp av kommunikationsteoretiska och liturgiveten-skapliga metoder. Det gäller vidare om kyrkan är en social gemenskap som man kan närma sig med hjälp av beteendevetenskapliga metoder, och om de till liturgi församlade människorna kan anses vara en social gemenskap av något slag.

Ett annat skäl för en ecklesiologisk analys av gudstjänsten gäller vad en del sociologer talar om som kyrkans inre sekularisering. Genom induktiva analyser av gudstjänstlivet kan man ta fram och formulera de ecklesiologier som ligger bakom förändringar i liturgin och/eller som leder till föränd-ringar i den gudstjänstfrände församlingens självsyn. Forskningsresultatet kan sedan jämföras med vad en kyrka formellt lär om sig själv.

Det kanske är mera vanligt att forskning om ecklesiologier tar upp och integrerar frågan om liturgin än det omvända förhållandet. En sammanfatt-ning av de tendenser som finns i dag har formulerats så att "liturgy is viewed as an act of the Church which offers participation in Christ's mystery, and the nature of the Church is considered as a communion whose symbolic expression is found in sacrament".⁴⁸ Jag menar att detta är en försmalning av såväl liturgistudiet som ecklesiologistudiet. Det måste nödvändigtvis vara så att också de klassiska dogmerna måste spela med i analyserna. Men om ecklesiologin tidigare var ett område som närmast exklusivt tillskrevs dogmatiken, och den systematiska teologin och liturgin antingen var ett

---

⁴⁸ Duffy, Regis A./Erwin, Kevin W./Power, David N., *Current Theology. Sacramental Theology: A Review of Literature*, *Theological Studies* 55 (1994), (657–701), 662

kyrkohistoriskt eller ett pastoralteologiskt fält, så måste i dag dessa områden föras närmare samman. Vid vissa universitet och institutioner, framför allt på romerskt-katolskt håll, framträdde liturgiken som en egen materiellt grundad disciplin. Därmed blev den också intressant ur t.ex. kyrkorättsligt perspektiv eller som kyrkohistoria. Det betydde emellertid att liturgiken i tämligen hög grad kom att fragmentariseras. Ett första försök att bryta detta var att sätta liturgiforskningen i relation till kulturforskningar av olika slag, bl.a. genom att använda sociologiska och antropologiska metoder. Problemet var att ett kyrkligt fenomen kom att lyftas ut ur sin ecklesiala kontext. Det nödvändiga bindemedlet för förståelsen av förhållandet mellan liturgi och kultur/liturgi och samhälle saknades, nämligen ecklesiologin, förståelsen av den kyrka som skapat och vidmakthållit liturgin och hur liturgin uttryckte denna kyrkas självmedvetande. Här kunde ecklesiologin fungera som en integrerande faktor och de olika disciplinerna kunde var och en för sig fördjupa förståelsen av vad kyrkan eller en bestämd kyrka är eller har varit.

Samtidigt är det viktigt att påpeka att breddningen av förståelsen av liturgiken också medförde att inte bara texter utan också skeenden blev föremål för forskarnas intresse. Hymnologi, som under en period varit ett ur liturgiken utlyft ämne, återintegrerades. Homiletik och kateketik, som var och en disciplin för sig har anknytning till liturgiken, kunde förstås på ett mera sammanhållet sätt: utifrån perspektivet att kyrkan är en "kommunikativ gemenskap".

Den som studerar gudstjänstliv studerar ett område som säger något om en kyrkas självsyn. Den som försöker förstå vad kyrkan är kan inte gå förbi dess gudstjänstliv. Därmed är liturgiken etablerad inom ecklesiologin i betydelsen av studiet av kyrkan.

Summary

Church and Worship. On Ecclesiological Studies of Liturgy

If the Church is the subject in worship, then liturgy is determined by different operative ecclesiologies.

If the study of liturgy could be historical, theological, or empirical, then the same must apply also to the study of the Church: ecclesiology. If ecclesiology is the study of the self-realisation and the self-understanding of the Church, then the study of liturgy becomes an integral part thereof.

Worship—especially sacramental liturgy—and, in the focus of that, the Eucharist, have always been interrelated with the doctrine of the Church. Liturgy has in the Western traditions traditionally been perceived as an applied theology, a *theologia applicata*. However, under the influence of a broadened concept of ecclesiology, connoting and integrating all aspects of what it means to be Church, liturgy has today been more and more looked upon as an object of a wide range of methods in the framework of ecclesiology. Phenomena like "liturgical ecclesiology" (Gordon Lathrop) and "eucharistic ecclesiology" (Aleksander Schmemmann et al.) indicate this.

The main factors, which have contributed to the integration of the study of liturgy into the realm of ecclesiology, allow themselves to be arranged into two groups; one is doctrinal in character, the other one has grown out of methodological insights. The doctrinal factor is based on various ecclesiologies depicting the Church as "a sort of sacrament". The methodological factor originates from the reflection on the intertwining of doctrine and praxis in a possible understanding of what is a Christian Church and the fact that the one could not be understood without the other.